

**ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԱԶԳԱՅԻՆ
ԱԿԱԴԵՄԻԱՆ ԱՅՍՕՐ**

Հայաստանի Հանրապետության գիտությունների ազգային ակադեմիան թևակոխեց իր 60-ամյակը:

Հիմնադրվելով 1943 թ. նոյեմբերին՝ Հայրենական մեծ պատերազմի ծանր տարիներին, ակադեմիան իր հետազոտություններով, մշակումներով և հրապարակումներով արժանի ավանդ ներդրեց գիտության զարգացման ապահովման, երկրի պաշտպանունակության ամրապնդման, ժողովրդական տնտեսության վերականգնման գործում: Հիմնադրման առաջին իսկ օրից ակադեմիայում ձևավորվեցին Հայաստանի բարձրագույն գիտական հաստատությանը արժանի ավանդույթներ ու գիտական ուղղություններ, որոնք շարունակվել և հետագա զարգացում են ստանում նաև այսօր՝ պահպանելով հանրապետության գիտատեխնիկական, կրթության և հոգևոր ներուժի բարձր մակարդակը:

Հետպատերազմյան շրջանում ակադեմիան իր աշխատանքները ծավալեց ժամանակաշրջանի պահանջներին համապատասխան և շատ արագ հասավ համաշխարհային մակարդակի գիտական արդյունքների:

Այս տարիներին, իրավամբ, ակադեմիայում ստեղծվել են հանրահայտ գիտական դպրոցներ, ձևավորվել է նյութատեխնիկական հզոր բազա, զարգացել են ինչպես ամբողջ Խորհրդային Միության, այնպես էլ մեր հանրապետության տնտեսության համար հույժ կարևոր հիմնարար և կիրառական գիտական ուղղություններ, պատրաստվել են բարձրորակ կադրեր, հիմնադրվել են գիտական մի շարք հաստատություններ, կազմավորվել են բազմաթիվ բուհական ֆակուլտետներ: Ակադեմիան մեծապես նպաստել է ոչ միայն մեր հանրապետության, այլ նաև նախկին Խորհրդային Միության մյուս տարածաշրջանների արդյունաբերական պոտենցիալի զարգացմանը:

Հայաստանի Հանրապետության գիտությունների ազգային ակադեմիայի պատմությունը երկրի ժողովրդական տնտեսության, սոցիալական և մշակութային ոլորտների, պաշտպանունակության զարգացման գործում գիտության բոլոր ուղղությունների առաջատար դերի պատմությունն է:

Հայաստանի հետխորհրդային շրջանի առաջին տարիներից գիտնականների կարևորագույն խնդիրը դարձավ հանուն երկրի մտավոր ներուժի պահպանման պայքարը: 1991 թ. ԽՍՀՄ փլուզումը, նորանկախ երկրներից կազմավորումը, բազմակողմ տնտեսական, գիտական, մշակութային և այլ կապերի թուլացումը կամ խզումը, տնտեսության բնագավառում սկսված արմատական վերափոխումները հանգեցրին խորը ճգնաժամի Հայաստանի Հանրապետության կենսագործունեության բոլոր ոլորտներում:

Աղետալի երկրաշարժի, Հայաստանի տնական շրջափակման, սուր էներգետիկ ճգնաժամի և մի ամբողջ շարք չմտածված, գիտականորեն չհիմնավորված վերակազմավորումների հետևանքով փլուզվեց տնտեսությունը, քայքայվեցին հասարակության բարոյական հիմքերը, աճեց սոցիալական բևեռացումը: Այդ ամենը իրական նախադրյալներ ստեղծեց գիտական ներուժի էական կրճատման համար: Գիտության, և առաջին հերթին հիմնարար գիտության, ֆինանսավորման կտրուկ կրճատված ծավալները ակադեմիան կանգնեցրին հանրապետության տնտեսական, սոցիալական և մշակութային կյանքում առաջատարի իր կարգավիճակը կորցնելու վտանգի առջև:

Այս համատեքստում ակտիվ քննարկումներ ծավալվեցին ընդհանրապես գիտության և մասնավորապես ակադեմիական գիտության ճակատագրի շուրջ:

Մինչև վերջին ժամանակները հայ գիտնականները բավարար հիմքեր չունեին համարելու, որ պետական մակարդակում մեր երկրի զարգացման գործում գիտության որոշիչ դերը ընկալվում է համարժեք կերպով: Դեռ ավելին, ակադեմիայի և հիմնարար գիտության պահպանման անհրաժեշտության բուն փաստը, հատկապես անկախության առաջին տարիներին, մեկ անգամ չէ, որ կասկածի տակ է դրվել: Դիտարկվում էին գիտության ոլորտում արմատական վերակառուցումների այնպիսի հնարավորություններ, որոնք կարող էին ունենալ աղետալի հետևանքներ:

□Բարենորոգիչները□ առաջարկում էին գիտության, այդ թվում և ակադեմիայի վերակազմավորման զանազան տարբերակներ՝ առանց հաշվի առնելու ձևավորված իրողությունները, պատմական ավանդույթները և բազմաթիվ այլ գործոններ: Պնդում էին, որ գիտությունը պահանջում է չափազանց շատ միջոցներ, որ այդպիսի ոչ մեծ հանրապետության համար պետք չէ □մեծ գիտություն□, առաջարկում էին ակադեմիական ինստիտուտները հանձնել բուհերին, վկայակոչում էին արտասահմանյան մի շարք երկրների փորձը, որոնք □առանց գիտության էլ են բարգավաճում□ և այլն:

Կազմավորված կառույցների □հեղաշրջում□ կատարելու փորձերը, հապճեպ բարեփոխումները, որոնք չէին բխում տարբեր տնտեսական համալիրների փոխներգործության տնտեսական և իրավական մեխանիզմների էությունից, նախորոշում էին գիտության փլուզման գործընթացներ, որոնց հասցրած վնասները ճակատագրական կդառնային մեր հասարակության և պետության հետագա առաջընթացի համար, կհանգեցնեին ազգային մասշտաբով աղետալի հետևանքների:

Այդ տարիներին գիտությունը չէր ստանում անհրաժեշտ պետական աջակցություն: Գիտության ֆինանսավորման ծավալների կրճատումները սկսեցին ստանալ պարբերական բնույթ: Նրա մակարդակը պետությունից ծախսերի մասով իջավ մինչև 1 տոկոսի: Զգալիորեն նվազեց գիտաշխատողների քանակը:

Ակադեմիան զրկվեց հիմնարար գիտության բնագավառում միասնական քաղաքականություն վարելու, իր ներուժի նպատակաուղղված վերակողմնորոշումն ապահովելու, նոր գիտական ուղղություններ նախանշելու, ինստիտուտներին կազմակերպական և ֆինանսական գործուն աջակցություն

ցուցաբերելու, որոնողական հետազոտությունները խթանելու հնարավորությունից:

Նման «նորամուծությունները» ավելի խճճեցին իրավիճակը գիտատեխնիկական ոլորտում: Տնտեսական անկումը, կառավարման համակարգերի վերակառուցումը, գիտական աշխատանքի հեղինակագրկվելը, գիտնականների նյութապես աղքատացումը, գիտության ֆինանսական և նյութական բազայի կրճատումը, «ուղեղների արտահոսքը», գիտական հետազոտությունների արդյունքների պահանջարկի բացակայությունը առաջադրեցին հանրապետության գիտության զարգացման ռազմավարության ընտրության հիմնախնդիրը:

1993 թ. փոխվեց ակադեմիայի ղեկավարությունը:

Սուր տնտեսական ճգնաժամի պայմաններում ակադեմիայի գործունեության նոր ծրագիրը նախատեսում էր լուծել այնպիսի խնդիրներ, ինչպիսիք էին ակադեմիայի ներգրավվելը միջազգային և ներհանրապետական գիտական համագործակցության մեջ, հիմնարար հետազոտությունների թեմատիկայի վերանայումն ու ճշգրտումը գերակա ուղղությունների առանձնացմամբ, գիտական կադրերի վերարտադրությունը, գիտության կառավարման համակարգի բարելավումը, գիտության զարգացման օրենսդրական դաշտի ստեղծմանն աջակցելը և այլն:

ՀՀ ԳԱԱ նախագահության նոր կազմի առաջնահերթ խնդիրներից մեկը ակտիվորեն ակադեմիայի ֆինանսավորման լրացուցիչ աղբյուրներ հայթայթելն էր՝ մասնավորապես միջազգային կապերն ընդարձակելու ճանապարհով:

Անտարակույս, ակադեմիայի ֆինանսավորման և նրա ինստիտուտների կենսագործունեության ապահովման առանձին խնդիրների լուծման մեջ գլխավոր դերը պատկանում է Հայաստանի Հանրապետության կառավարությանը: Դրա հետ մեկտեղ, ակադեմիային օգնեց միջազգային գիտական հիմնադրամների, միջազգային հայկական և այլ բարեգործական կազմակերպությունների և առանձին հովանավորների հետ ընդլայնվող համագործակցությունը: Ակադեմիայի գիտնականները սկսեցին ավելի շատ դրամաշնորհներ շահել միջազգային գիտական ծրագրերի, տեղեկատվական աջակցության, գիտական աշխատությունների հրատարակման, նոր գիտական սարքավորումների ձեռքբերման և այլ ասպարեզներում: Դրանց շնորհիվ ապահովվեցին մի շարք ինստիտուտների գիտական սարքավորումների, կապի և գիտական հետազոտությունների հետ կապված այլ հարցեր:

Այսպես, Գալուստ Կյուլպենկյան հիմնադրամի միջոցների հաշվին ձեռք բերվեցին գիտական սարքավորումներ, հրատարակվեցին գիտական աշխատություններ, արդիականացվեցին տպագրական միջոցները, ակադեմիայի նախագահության և մոտակա գիտական կազմակերպությունների կաթսայատունը և այլն: Գալուստ Կյուլպենկյան հիմնադրամի և Հայ բարեգործական ընդհանուր միության զգալի օգնության շնորհիվ ակադեմիան ստացավ ժամանակակից համակարգչային և այլ տեխնիկական միջոցներ:

Հայոց եկեղեցին մշտապես հոգացել և հովանավորել է գիտությունը և մշակույթը: Միանգամայն օրինաչափ է, որ Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. Գարեգին Բ Ամենայն հայոց կաթողիկոսը, ինչպես և նրան նախորդած Վազգեն Ա և Գարեգին Ա Ամենայն հայոց կաթողիկոսներն ընտրվել են ՀՀ ԳԱԱ պատվավոր ակադեմիկոսներ:

Հայաստանի Հանրապետության Գիտությունների ազգային ակադեմիան միշտ մեծ երախտագիտությամբ կնշի այդ կազմակերպությունների զգալի օգնությունը և առանձին անձանց՝ Լուիզ Միմոն Մանուկյանի, Միքայել Եսայանի, Զավեն Եկավյանի, Խաժակ արքեպիսկոպոս Պարսամյանի, Սենիկ Գևորգյանի, Արա Աբրահամյանի, Հրանտ Վարդանյանի, Լևոն Զախմախյանի անունները, որոնք հայկական գիտության համար ծանր ժամանակներում ակտիվ մասնակցություն ունեցան օգնության բազմաթիվ ծրագրեր իրականացնելու գործում:

Հայաստանի գիտության զարգացման ճանապարհին էական խոչընդոտ էր գիտության վերաբերյալ հստակ օրենսդրական դաշտի բացակայությունը:

ՀՀ Ազգային ժողովի կողմից 2000 թ. ընդունված «Գիտական և գիտատեխնիկական գործունեության մասին» ՀՀ օրենքում նշված է, որ գիտատեխնիկական ներուժի պահպանումն ու զարգացումը դիտվում են որպես ՀՀ անկախության և ազգային անվտանգության ամրապնդման կարևոր գործոններ:

Ընդունելով ակադեմիայի կարևոր դերը հանրապետության սոցիալ-տնտեսական զարգացման, գիտատեխնիկական քաղաքականության մշակման և իրականացման ասպարեզում՝ Օրենքը ամրագրեց նրա՝ հանրապետության բարձրագույն գիտական կենտրոնի կարգավիճակը, որն իրականացնում է հանրապետությունում հիմնարար հետազոտությունների համակարգումն ու փորձաքննությունը և կառավարության պաշտոնական գիտական խորհրդատուի գործառնությունը: Ակադեմիան մասնակցում է հանրապետության գիտատեխնիկական քաղաքականության սկզբունքների մշակմանը, պետական գիտական ծրագրերի ստեղծմանը, բարձրագույն դպրոցի և գիտության ինտեգրմանը:

Ակադեմիայի նոր կանոնադրության ընդունումից հետո կառուցվածքային փոփոխություններ են կատարվել ակադեմիայի նախագահությունում: Կառավարման ավելի ճկուն և գործուն համակարգ ստեղծելու նպատակով հիմնվել են երկու փոխպրեզիդենտի պաշտոններ (նախկին երեքի փոխարեն), որոնցից մեկը զբաղվում է միջազգային գիտական համագործակցության կազմակերպման հարցերով: Նախատեսված են ակադեմիական ինստիտուտների և նրանց ներքին կառուցվածքի վերակազմավորման մի շարք միջոցառումներ:

Անհրաժեշտ է նախաձեռնել նոր քայլեր բարձրագույն դպրոցի հետ ակադեմիայի ինտեգրման, բուհերում մասնագիտական կրթության մակարդակի բարձրացման ուղղությամբ, այդ թվում՝ շնորհալի երիտասարդների որակապես նոր բուհական պատրաստման կազմակերպումը հատուկ ծրագրերով՝ օգտագործելով ուսուցման նոր մեթոդներ, բուհական պատրաստման փուլում նրանց ներգրավելով գիտական աշխատանքի մեջ:

Կադրային քաղաքականության հիմք պետք է լինի մասնագետների պատրաստումը գիտատեխնիկական և հիմնարար գերակա ուղղություններով: Պահանջվում են գիտական կադրերի երիտասարդացում և որակավորման հետագա բարձրացում մի շարք գիտական ուղղությունների գծով:

Ակադեմիայի խնդիրներից է ակադեմիայի գիտնականների սոցիալական պաշտպանվածության ապահովման ծրագրերի մշակումը:

Ակադեմիական գիտության դժվարությունները լիովին վերաբերում են նաև հանրապետության բուհերին, առաջին հերթին՝ Երևանի պետական համալսարանին և Երևանի ճարտարագիտական համալսարանին, որոնցում հիմնարար գիտությունը ներկայացված է լայնորեն: Հայաստանի գիտնականները գիտության ապագան տեսնում են հայագիտության, մաթեմատիկայի, մեխանիկայի, աստղա ֆիզիկայի, ֆիզիոլոգիայի բնագավառներում միջազգային ճանաչում ունեցող գիտական դպրոցների անվերապահ պահպանման և զարգացման մեջ: Գիտության համապատասխան բնագավառներում շեշտը առաջին հերթին պետք է դրվի բարձր տեխնոլոգիաների զարգացումն ապահովող հիմնարար հետազոտությունների համալիրի վրա: Խոսքը վերաբերում է տեղեկատվական տեխնոլոգիաներին, արտադրական, մասնավորապես՝ լազերային տեխնոլոգիաներին, ոչ ավանդական եղանակների կիրառմամբ լեռնահանքային և տեխնածին հումքի խորը վերամշակման տեխնոլոգիային, կենսատեխնոլոգիային և այլն: Հայաստանում այս բնագավառում կատարվել են բավականին աշխատանքներ, որոնք պահանջում են պետության անմիջական աջակցությունը:

Համաշխարհային միտումների ազդեցությամբ վերջին տարիներին Հայաստանում սկսել է հատուկ տեղ զբաղեցնել մոլեկուլային կենսաբանության (գենային ինժեներիա), ին ֆորմատիկայի և համակարգչային ցանցերի, բնապահպանության, էներգետիկայի հիմնախնդիրների հետազոտությունը:

Հումանիտար և հասարակական գիտությունների բնագավառում կարևորվում է բախումնաբանության, տնտեսության կառավարման և Հայաստանի համար հույժ կարևոր՝ ժողովրդագրական գործոնի հիմնախնդիրների ուսումնասիրությունը:

Արդի պայմաններում հատուկ նշանակություն է ձեռք բերում երկրի ազգային անվտանգության ապահովման հիմնախնդիրը: Ազգային անվտանգությունը, որը նախկինում հավասարեցվում էր միայն ռազմական անվտանգությանը, այժմ կապված է նաև տնտեսական հզորության, գիտության և կրթության բարձր մակարդակի, տեղեկատվության անվտանգության, անվտանգության պարենային, կենսաբանական և այլ ձևերի հետ, ինչը պահանջում է լայն միջգիտական մոտեցում այդ խնդրի լուծմանը:

Վերջերս ակադեմիա այցելեց Հայաստանի Հանրապետության Նախագահ Ռոբերտ Քոչարյանը: Մենք այդ այցը դիտում ենք որպես առաջիկա դրական փոփոխությունների նշան և պետության ու գիտության սերտ համագործակցության սկիզբ: Նախագահը նաև ցուցաբերեց գիտնականների խնդիրների ըմբռնողություն: Նրա խոսքերը՝ «Մենք հոչակել ենք կազմակերպված պետության կառուցման

գաղափարը: Հայաստանը պետք է ունենա ժամանակակից գիտական նվաճումների վրա հիմնված արդյունաբերություն, տարածաշրջանում դառնա գիտական մտքի կենտրոն», մեծ հույսեր են ներշնչում մեզ:

Հայաստանի Հանրապետության Գիտությունների ազգային ակադեմիան եղել է և շարունակում է մնալ այն մտավոր կենտրոնը, որը խթանել է հանրապետության գիտական, տնտեսական և մշակութային զարգացումը: Իր գոյության ամբողջ ժամանակահատվածում ակադեմիան վաստակել է իր կարգավիճակը:

ՀՀ ԳԱԱ հիմնադրման 60-ամյակը պետք է դառնա Հայաստանի գիտության իսկական վերածննդի խորհրդանիշը:

ՍԱՐԳՍՅԱՆ Ֆ. Տ.

Հայաստանի Հանրապետության գիտությունների
ազգային ակադեմիայի պրեզիդենտ